

АНАЛІТЫЧНАЯ ДЭРЫВАЦЫЯ Ў ВЫДАВЕЦКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Як і агульнаўжывальная лексіка, тэрміналогія пастаянна развіваецца і пашыраецца. Вырашэнне актуальных праблем упарадкавання нацыянальнай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі прадугледжвае правядзенне аналізу спосабаў тэрмінаўтварэння. Такое даследаванне дазваляе выявіць найбольш прадуктыўныя мадэлі ўтварэння тэрмінаў для кожнай асобнай тэрмінасістэмы і ўлічыць атрыманыя звесткі ў далейшай тэрмінатворчай дзейнасці.

Папярэднія даследаванні паказалі, што ў беларускай мове выдавецкая тэрміналогія ўтвараецца тымі самымі спосабамі, што і словы агульнаўжывальнай лексікі [1, с. 158; 2, с. 59], а ў колькасных адносінах самымі шматлікімі з'яўляюцца тэрміны-словазлучэнні [1, с. 159].

Тэрміны-словазлучэнні (многакампанентныя тэрміны, полілексемныя тэрміны) утвараюцца спосабам т.зв. аналітычнай дэрывацыі і ў залежнасці ад колькасці кампанентаў і характару адносін паміж імі падзяляюцца на двухкампанентныя і шматкампанентныя.

Самую шматлікую групу ў разглядаемай тэрмінасістэме складаюць двухкампанентныя тэрміны. У іх складзе адзін кампанент з'яўляецца галоўным, другі выступае ў залежнай пазіцыі. Можна вылучыць некалькі асноўных мадэлей. Прадставім іх з дапамогай агульнавядомых літар-сімвалаў: S – назоўнік, A – прыметнік, P – дзеепрыметнік. Ніжнія лічбавыя індэксы (1–6) адпавядаюць склонам: 1 – назоўны, 2 – родны, ... 6 – месны. Сімвал * пазначае галоўнае слова тэрміна-словазлучэння.

Мадэль A←S*: двухкампанентныя атрыбутыўныя словазлучэнні, якія складаюцца з ядзернага кампанента, выражанага назоўнікам, і атрыбутыўнага элемента, выражанага прыметнікам: *агульнае рэдагаванне, акадэмічнае выданне, апэратыўная паліграфія, аўтарскі аркуш, вучэбны дапаможнік, мастацкая рэпрадукцыя, грамадска-палітычная газета.*

Азначаемым звычайна з'яўляецца тэрмін з шырокім аб'ёмам, а азначэнне паказвае на ўдакладняльную прымету, відавое адрозненне: *афсетны друк, глыбокі друк, высокі друк, плоскі друк; адкрытая вёрстка, сіметрычная вёрстка, асіметрычная вёрстка, глухая вёрстка; гадавы тыраж, дадатковы тыраж, мэтавы тыраж, пробны тыраж, мастацкі альбом, тэхнічны альбом; навукова-мастацкі*

часопіс, літаратурна-мастацкі часопіс, грамадска-палітычны часопіс.

Мадэль $S^* \rightarrow P$: двухкампанентныя атрыбутыўныя словазлучэнні, якія складаюцца з ядзернага кампанента, выражанага назоўнікам, і атрыбутыўнага элемента, выражанага дзеепрыметнікам. Залежны кампанент можа быць выражаны дзеепрыметнікам:

– залежнага стану прошлага часу: *выклеены макет, клішыраваны заглавак, фарбаваны фон, адаптаванае выданне, дапоўненае выданне, выпраўленае выданне, камбінаванае выданне, перапрацаванае выданне;*

– залежнага стану цяперашняга часу: *чакаемы памер, абнаўляемае выданне;*

– незалежнага стану цяперашняга часу: *вісячы радок, напраўляючы пункцір.*

Мадэль $S^* \rightarrow S_2$: двухкампанентныя атрыбутыўныя словазлучэнні, асноўным кампанентам якіх з’яўляецца назоўнік, залежным – назоўнік у родным склоне: *аб’ём выдання, абжым кніг, архітэктоніка кнігі, выганка радка, зрыў паперы, кампазіцыя паласы, культура выдання, лінія шрыфту, метад выдання, норма тыражу, план выдання, праспект кнігі, разметка арыгінала, рост шрыфту, спосаб друку, структура тэксту, тып выданняў, цана выдання, эскіз афармлення.* Азначэнне тут, як правіла, указвае на відавое адрозненне: *фармат выдання, фармат паперы, фармат радка.*

У аналізуемай тэрміналогіі зафіксаваны менш прадуктыўныя мадэлі з залежнымі кампанентамі, выражанымі назоўнікамі ў форме іншых ускосных склонаў з прыназоўнікамі:

– Мадэль $S^* \rightarrow$ для S_2 : *лінейкі для набору, выданне для сляпых;*

– Мадэль $S^* \rightarrow$ на / у S_4 : *заказ на публікацыю; друк у абрэз;*

– Мадэль $S^* \rightarrow$ з S_5 : *выданне з працягам;*

– Мадэль $S^* \rightarrow$ на / у S_6 : *выдзяленне ў тэксце, муар на арыгінале.*

Двухкампанентныя тэрміны могуць перарастаць у шматкампанентныя. У аналізуемай галіне прадстаўлены тэрміны, якія складаюцца з трох самастойна аформленых лексем, звязаных паміж сабой спосабамі дапасавання, кіравання (з прыназоўнікам або без яго). Утвараюцца яны пераважна на аснове двухкампанентных тэрмінаў, да якіх далучаюцца азначальныя элементы. Вынікам гэтага з’яўляецца ўтварэнне новага, больш дэталізаванага значэння для кадыфікацыі пэўнага паняцця. Кампанентны склад трохлексемных тэрмінаў прадстаўлены некалькімі мадэлямі.

Мадэль $S^* \rightarrow [A_2 \leftarrow S_2]$: *план мастацкага афармлення, план рэдакцыйнай падрыхтоўкі, абрэз кніжнага блока, нумарацыя бібліяграфічных спасылак, разрыў кніжнага блока, версія электроннага*

выдання. Структурна словазлучэнні гэтай мадэлі складаюцца з дзвюх частак: першая – галоўны элемент (выражаны назоўнікам), які з’яўляецца сэнсавым ядром састаўнога тэрміна; другая – двухлексемны тэрмін (выражаны спалучэннем прыметніка і назоўніка). Другая частка (азначальная) выконвае ўдакладняльную функцыю для першай часткі.

Мадэль $S^* \rightarrow [S_2 \rightarrow S_2]$: *групоўка радкоў загалоўка, фармат паласы набору, шырыня ачка шрыфту, ярусы галоўкі табліцы*. Азначаемы кампанент, выражаны назоўнікам, далучае да сябе двухслоўны тэрмін (азначальны), прадстаўлены генітыўнымі субстантывамі. Склон апошніх абумоўлены залежнай пазіцыяй двухкампанентнай часткі ў адносінах да галоўнай: *фармат* (чаго?) [*паласы набору*] і інш. Далучэнне названай часткі да азначаемага слова дадае новы аб’ём семантыкі і ўтварае трохлексемны тэрмін, які кадыфікуе новае паняцце.

Мадэль $A \leftarrow [A \leftarrow S^*]$: *двухфарбная друкарская машына, вучэбны наглядны дапаможнік, настольная выдавецкая сістэма, тэматычны выдавецкі план, умоўны друкаваны аркуш, фізічны друкаваны ліст, цэнтральная пераплётная крышка, гукавое электроннае выданне, тэкставае электроннае выданне*. Дадзеная мадэль у адносінах да азначаемага назоўніка (галоўнага кампанента) змяшчае ў сабе першы і другі азначальныя элементы. Першы кампанент знаходзіцца непасрэдна перад назоўнікам і ўтварае з ім двухлексемны тэрмін, а другі – перад першым. Другі азначальны кампанент канкрэтызуе не толькі галоўнае слова ў словазлучэнні, але і ўсю двухлексемную канструкцыю.

Мадэль $A \leftarrow [S^* \rightarrow S_2]$: *зрокавы цэнтр старонкі, камбінаваны прыём выдзялення, клеявое замацаванне блока, мастацкае афармленне выдання, навукова-дапаможны апарат выдання, нумараваны выпуск выдання, тэхнічная разметка арыгінала, матэрыяльная канструкцыя выдання*. Азначаемы (галоўны) элемент словазлучэння ў аднолькавай ступені сінтаксічна звязаны з азначальнымі кампанентамі. Але семантычным цэнтрам (ядром) тут выступае не адно галоўнае слова, а двухлексемны тэрмін. Далучэнне да двухкампанентнага тэрміна азначальнага элемента, выражанага прыметнікам, утварае новае паняцце, якое рэалізуецца ў трохкампанентным тэрміне.

Трохкампанентныя тэрміны з прыназоўнікамі прадстаўлены наступнымі мадэлямі:

- Мадэль $S^* \rightarrow$ з $[A_5 \leftarrow S_5]$: *выданне з паралельным тэкстам, кніга з дваіным уваходам, часопіс з дваіным уваходам*;
- Мадэль $S^* \rightarrow$ са $[S_2 \rightarrow S_5]$: *выданне са шрыфтам Брайля*;
- Мадэль $S^* \rightarrow$ для $[A_2 \rightarrow S_2]$: *выданне для службовага*

карыстання.

– Мадэль $S^* \rightarrow$ для S_2 і S_2 : *выданне для дзяцей і юнацтва*

У сучаснай тэрміналогіі выдавецкай справы зафіксаваны тэрміны і з большай колькасцю кампанентаў: чатырохлексемныя (*знакаховы аўтарскага права, выданне друкаванае ў электроннай форме, міжнародная стандартная нумарацыя кніг*), пяцілексемныя (*неперыядычныя друкаваныя сродкі масавай інфармацыі, анатаваны тэматычны план выпуску выданняў, абавязковыя бясплатныя экзэмпляры друкваных выданняў*).

Па назіраннях вучоных, з’яўленне шматслоўных тэрміналагічных спалучэнняў – патрабаванне часу, «бо няўхільнае паглыбленне ведаў чалавецтва аб раней адкрытых прадметах і з’явах прымушае даследчыкаў дадаваць усё большую колькасць атрыбутаў да вядомых тэрмінаў» [3, с. 5].

Такім чынам, на сучасным этапе аснову выдавецкай тэрміналогіі складаюць састаўныя тэрміны. Сярод іх найбольшай прадуктыўнасцю характарызуюцца двухлексемныя словазлучэнні з назоўнікам у якасці галоўнага кампанента, бо яны найбольш поўна адпавядаюць патрабаванням аптымальнай даўжыні тэрміна і сэнсавай кампактнасці выказвання.

ЛІТАРАТУРА

1. Куліковіч У.І. Гісторыя і сучаснасць беларускай выдавецкай тэрміналогіі // Труды БГТУ. Сер. 8, Издательское дело и полиграфия. 2013. № 164. С. 63–66.

2. Міксюк Р. В. Выдавецка-паліграфічная тэрміналогія // Скоринские чтения 2017: книга в медийном пространстве: к 500-летию белорусского книгопечатания: материалы III Международного форума, Минск, 6-7 сентября 2017. Минск, 2017, С. 56–61.

3. Авербух К.Я. Стандартизация терминологии: Некоторые итоги и перспективы (К 50-летию деятельности по стандартизации терминологии) / / Научно-техническая информация. Сер. 1. 1985. № 3. С. 1–8.